

valt suhtutakse keeleuudendajate seisukohtadesse, näidatakse, et nende individualistlikust maitseotsustusest lähtuv esteetiline printsiip rajanes keele olemuse ja keele ajaloolise arenemise mittemõistmisel. Täiesti õigustatud on see positiivne hinnang, mille E. Ahven on andnud kirjakeele süstemaatilist korraldamist ja arendamist taotlevate keelearendajate seisukohtadele. Selle rühma juhiks oli algusest peale J. V. Veski, kes rajas kirjakeele arendamise töö kahele põhimõttele — omapärasus ja otstarbekohasus — ja arendas eesti kirjakeelt üldrahvaliku keele alusel. Hästi õnnestunud ning ülevaatlik on kõrvutatav kokkuvõtte keelearendus- ja keeleuendusvoolu põhimõtteist ning seisukohtadest (lk. 65—66). Peatüki lõpul leidub lühike ülevaade kriitilise realismi ja proletarise kirjanduse esindajate võitlusest eesti kirjakeele risustamise vastu. Tõstetakse esile E. Vilde 1908. aastal avaldatud paroodia «Tokerjad» kui esimese vastulöögi suurt mõju üldrahvaliku kirjakeele moonutamise paljastamisel.

Kolmas peatükk annab hea pildi kirjakeele ortograafia ühtlustumisest. Üksikute küsimuste käsitlemisel pole kahjuks mitte alati esile toodud, missugusele seisukohale asusid «Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu» koostajad, mistõttu küsimuse arutus jääb nagu poolikuks. Seda oleks tulnud teha näiteks sõnade *au*, *nõu* ja *jõud* puhul; samuti oleks tulnud näidata, kuidas lahendab sõnaraamat *ää* ~ *ea* küsimuse, nimelt: *pea* ~ *pää*, *hea* ~ *hää*, *seal* ~ *sääl*, *teal* ~ *tääl*, *pääsma*, *hää*, *teadma*.

Neljandas peatükis selgitab autor rikkaliku faktilise materjali põhjal, kuidas eesti rahvusliku kirjakeele grammatilise struk-

tuuri lihvumise protsessis käesoleva saajandi kahel esimesel kümnendil taandusid mõned ebasobivad vormid, mille asemel fikseerusid teised, suhtlemiseks paremad või reeglipärasemad vormid. Üksikasjalikult on vaadeldud käändsõna vormistiku, lähemalt pöörd sõna vorme ja sünaktilisi nähtusi.

Uurimuse viimases peatükis käsitletakse eesti kirjakeele sõnavaara rikastumist ajavahemikul 1900—1917. See oli imperialismi ja kodanlik-demokraatlike revolutsioonide periood, ühtlasi Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja teostamise ajajärk. Kirjakeele sõnavaara täienemist uurides jälgib autor esmajärjekorras ühiskondlik-poliitiliste nähtuste kajastumist kirjakeeles, kusjuures vastava sõnavaara kasvamist vaadeldakse ajalises järjestuses, seoses poliitiliste sündmuste arenemisega. Edasi näidatakse, kuidas rea teadusalade terminoloogia jõudis sel ajajärgul eelmise sajandi lõpul valitsenud ebakindlusest ja süsteemitusest põhiliste terminite fikseerumiseni. Järgnevalt analüüsitakse kirjakeele sõnavaara rikastumise allikaid vaatlusalusel perioodil; nendeks olid territoriaalsed dialektid, tuletamine sufiksile abil, sõnade liitmine, rahvusvahelised sõnad, laensõnad vene ja soome keelest ja üksikud Joh. Aaviku poolt loodud kunstlikud sõnad.

Uurimus lõpeb sisutiheda ning kompaktse üldisloomustusega eesti kirjakeele arenemisprotsessile aastail 1900—1917. Vaatlusalune ajalõik on jaotatud kolme perioodi, mille karakterseid ning olulisi jooni reljeefselt esile tõstetakse.

E. NURM

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1959.1.06>

JÄRJEKORDNE MURDETEKSTIVALIMIK*

Emakeele Seltsi poolt aastate jooksul kogutud keelevarasid on viimasel ajal tänuväärset hakatud üldsusele kättesaadavaks tegema. 1956. a. avaldati «Valimik Emakeele Seltsi korrespondentide murdetekste» I, mis sisaldas sadakonnal lehekül-

jel tekste reaalsete erimurdealadelt, andes nii viisi põgusa läbilõike eesti tähtsamate murrete keelepruugist. Taoline antoloogiline esitusviis esimese kõite puhul oli kahtlemata õigustatud juba sellega, et nii likvideeriti esialgselt kõige kiiremini seni

* Pajatusi põhjarannikult. Valimik korrespondentide murdetekste II. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, Tallinn, 1957. 240 lk., hind rbl. 11.60.

eesti murdematerjalide avaldamise valdkonnas valitsenud lünk, mille all kannatas eriti eesti keele alane õppetöö kõrgemates õppeasutustes.

1958. a. lugejate kätte jõudnud murdetekstide II köites «Pajatusi põhjarannikult», mis on eelmisest üle kahe korra mahukam, on toimetus editsiooniprintsiipi muutnud ja esitanud tekste ainult ühelt murdealalt — kirde-eesti rannikumurdest. Muudatus on igati tervitatav ja otstarbekas, sest sellega on kogumik omandanud keeleliselt hoopis ühtlasema ja terviklikuma ilme ning võimaldab heita sügavamalt pilku vastava murde olemusse. Kogumiku tervikkikkust süvendab veel asjaolu, et ligi $\frac{4}{5}$ esitatud materjalist on pärit ühest kohast: Kohtla külast jõhvi murraku alalt (kogunud Endel Mets). Ülejäänud tekstid pärinevad rannikumurde lääneosast Prangli saarelt ja Juminda ning Pärisespa neemelt (kogunud Gustav Vilbaste). Kui viimati nimetatud osa kannab valdavalt rahvaluulelist iseloomu, siis jõhvi tekstid annavad ulatusliku ja sisuka läbilõike mitmetest külaelu külgedest XIX saj. lõpul ja käesoleva algul. Saame võrdlemisi üksikasjalise ülevaate külarahva tolaeagsetest pidudest ja pühadest, söökidest ja jookidest, ehitustest, lähemalt veel saunast ja elamu sisustusest, sepa- ja rätsepatööst ning külas liikuvast rändavast rahvast — kaubitsejatest, käsitöölisest, kerjustest, päevilistest jne. (vaevalt küll saab pidada õnnestunuks nende nimetamist pealkirjas «rändpublikuks»). Nagu eelnevast selgub, pakub kõnesolev tekstivalimik materjalikoguna lisaks keelelisele ka tõsist sisulist huvi eriti etnograafia, folkloori ja kohaajaloo seisukohalt.

Keel on kogu valimiku ulatuses elav, mahlakas ja tõeliselt rahvapärane ning sobiks sellisena eeskujuks nii mõnelegi meie kirjamehele. Igatahes võib lausa rõõmu tunda, et murdekeelt ei ole võimalik stiililt sel viisil halliks ja ilmetuks standardiseerida, nagu seda pahatihti juhtub meie kirjakeelega ilukirjanduslikeski teostes.

Ja üks ole omamoodi liigutavad need vana keelejuhi Toomas Lauri sõnad, mille E. Mets on valinud oma saunatekstide motoks: «Tule jälle tagasi, kui sul miski on küsida, mul on tõest ja miel, et sa seda tüäd tied!» Eks räägi need ju rahva

sügavast arusaamisest ja kaasaelamisest keeleuurijate ja minevikumälestuste kogujate tööle! Eks kohusta need ju täie tõsiduse ja vastutustundega seda tööd plaanipäraselt jätkama!

Selle huvitava ja põhiliselt õnnestunud väljaande puhul tekib siiski ka mõningaid peamiselt editsioonitehnilist laadi soovet, mille silmaspidamine võiks ehk kasuks tulla murdetekstide järgmistele köidetele.

Tekstis esinevad murdelised väljendid ja sõnad ning raskemini mõistetavad vormid on seletatud joonealustes märkustes, kusjuures üldiselt on ilmselt püütud jälgida põhimõtet, et sõna seletatakse tema esmakordsel esinemisel, tagapool aga enam mitte. Seda pole alati kahjuks suudetud teha järjekindlalt. Olgu siinkohal toodud mõned näited: sõna *nindat* 'nõnda et' on seletatud esmakordselt alles lk. 94, esineb aga juba kaugel eespoolgi (lk. 56 jm.), *süülis* 'süles' esineb lk. 102, seletus alles lk. 113, *lautima* 'laduma' esineb lk. 124 ja edasi, seletus lk. 137, *lantpuu* 'vankri esi- ja tagarattaid ühendav puu' esineb lk. 162, seletus lk. 205 jne. Teiseks kasutatakse käesolevat raamatut kindlasti sageli siit-sealt osade kaupa, mispuhul kuski eespool antud seletus lugejat alati ei aita. Nimetatud hädadest vabaneksime kohe, kui raamat oleks varustatud murdesõnade sõnastikuga. Viimane ei sule välja ka joonealuseid seletusi, mis tarvitaja seisukohalt on omamoodi mõnusad, kuigi oleks mõeldav ka tekstist viitamine sõnastikule üksnes tärnikesega.

Üldse on sõnaseletusi pigem napilt kui üleliia palju. Vaevalt saab iga lugeja antud kontekstis aru, et *atruang* on 'hang adru töstmiseks' (lk. 13), et *ottada* tähendab 'võtta' (lk. 45), *kie* 'kes' (lk. 55), *katsuma* 'vaatama' (lk. 68), *pienemast* 'väiksemast' (lk. 94), *kolgispu* 'linalõuguti' (lk. 98), *kaba* 'majanurk' (lk. 119), *relts* 'raudteerööbas, relss' (lk. 155) jne.

Mis puutub morfoloogilistesse ja häälikulistesse erijoontesse, siis siin oleks samatüübiliste nähtuste korduvaid joonealuseid seletusi (nagu *küla* 'külasse', *saba* 'sappa', *pragude* 'pragudesse', *servide* 'servadesse', *üaldi* 'ütlesid', *uadeti* 'ootasid', *kää* 'käiakse', *lassa* 'lastakse', *viimast* 'viimaks', *suvest* 'suveks', *uaned* 'hooned', *kuaba* 'koop' jms.) saanud vältida väikese morfoloogilis-foneetilise sissejuhatu-

sega, kus oleks juhitud tähelepanu tekstides sagedamini esinevaile kõige iseloomulikumatele murdepärasustele.

Lausa segavalt mõjub, et lk. 90—95 on jäetud märkimata suure osa vanade tähtpäevade daatumid. Kuigi rida neist (mitte kõik!) on esitatud eespool (lk. 25—26), ei saa loota, et lugeja neid sealt teaks otsida. Seetõttu tekib imelik mulje, et samal ajal kui esitatakse veel tänapäevalgi võrdlemisi hästi tuntud jüripäeva, mardipäeva ja kadripäeva aeg, jäetakse see vähem tuntud tähtpäevade puhul selgitamata.

Mõni sõna veel illustratsioonidest. Need on üldiselt valitud õnnestunult ja aitavad lähemale tuua miljööd, millest on juttu (võrdlemisi väheütlevaks jääb küll joon. 18). Kahtlemata on omal kohal ka fotod korrespondentidest ja keelejuhtidest. Ometi oleks tahtnud näha illustratsioone rohkem ja tekstiga konkreetsemas seoses. Kui palju sepatöö üksikasju näiteks oleks saanud jooniste varal teha lugejale mõistetavaks! Nüüd aga jäävad need paratamatult aru-

saamatuks ja sepatöö hoolikas kirjeldus seetõttu kohati igavaks. Kogu murdetekstides haaratud piirkonna tooks meile hoopis elavamalt silmade ette kaart, kus oleks näidatud tekstis nimetatud külad ja maa-kohad. Kaugemad kohad aga vääriskid joonealust seletust. Vaevalt leidub palju lugejaid, kes teaksid, et *Soikula*, kust Jõhvi rahvale toodi silke (lk. 198), on Soikino poolsaar Luuga lahe idakaldal Leningradi oblastis, et Raadna küla, kust tulid seemnekaupmehed (lk. 209), asub Peipsi põhjarannal, et teine seemne- ja samuti tõkati-kaupmeeste kodupaik Mustanena küla on Vaivara jaama lähedal jne.

Lõpuks — tekstivalimik müüdi kõikjal erakordselt kiiresti läbi. See ise juba räägib elavast huvist, mida murdetekstid laiemas avalikkuses on teenitult äratanud. Siit pretensioon väljaandjaile: tiraaž (1500 eks.) on ilmselt liiga väike, mistõttu paljud asjahuvilised pidid jääma tühjade kätega.

A. VIIRES